

Vybraná díla, tématicky pojednávající o tzv. sametové revoluci v listopadu 1989, jsou páteří diplomové práce, která si vytkla jako cíl komparovat audiovizuální paměť se současným historickým výzkumem zlomového okamžiku moderních českých resp. československých dějin, přesněji s analýzou hodnot, které tvořily étos pádu komunistického režimu a nástup liberální demokracie. Podle Rouska jimi byli především demokracie, socialismus a nenásilí, tyto jsou podle něj nejvíce přítomny ve filmech z konce roku 1989 a z roku následujícího, neboť paměť a vzpomínání ve stovkách filmů natočených v následujícím čtvrtstoletí jsou už poznamenány dobovými okolnostmi, podmiňujícími jednoznačnost interpretací, případně nesoucími ideologická či ideová schémata. Rouska zajímá autenticita, otisk dobové mentality, nezjednodušující náhled na ni, který souzní s úsilím části obce historiků vymanit se z určených hranic mezi dobrými a zlými, rozmazat jednoznačné hranice a nevyprávět události konce roku 1989 takřka mýtický a s patosem. To samozřejmě vzbuzuje polemiky a vášně, často ukazující neschopnost českých intelektuálů vést dialog, v poslední době se k tomu navíc přidává nový a z mého pohledu nebezpečný trend, kdy jiné čtení sametověrevolučních událostí je vítanou zámlinkou pro ty, kteří odmítají liberální společnost úplně. Diplomová práce je tedy napsaná v době, která si už nechce jenom vyprávět pohádky, ale kdy jiný-celistvější-kritický pohled může odnést temná řeka silících proudů konzervativního nacionalismu či nestydatého českého komunismu, zakořeněného v desetiletích jeho naprosté moci.

Rousek v úvodu zdůrazňuje svůj zájem o dějiny zdola, "dějiny ulice" upřednostňuje před analýzou jednání politických představitelů. Podle něj navíc konvenuje s vyzněním prvních filmů o listopadové revoluci. Opírá se i o vlastní výzkum, kdy analyzoval dopisy veřejnosti, které došly do Koordinačního centra Občanského fóra. Z něj mu vzešly tři tématické okruhy, které sepsal dobový hlas lidu: demokracie, socialismus, nenásilí. Rouska pak zajímá, nakolik byl oslyšen dobovou dokumentaristikou, nakolik se vtiskl do filmů. Zvlášť slovo socialismus se velmi brzy stalo slovem sprostým a ze vzpomínek na étos revoluce bylo zcela vytěsněno. V této souvislosti upozorňuje na manipulativnost lidské paměti pod tlakem médií, na dynamiku paměti skládající se z prožitých událostí, druhotných pramenů a aktuálního diskursu.

S tímto předznamenáním pak zkoumá jednotlivá témata. Snaží se vcítit do dobového významu slov, který vyrůstá z tehdejší zkušenosti, vzdělání, atmosféry. Například dobová představa o demokracii znamenala odstranění mocenského monopolu jedné strany, korupce, ekonomických a dalších privilegií členů komunistické strany či Lidových milic. Jsou to hodnoty demokracie ve stavu zrodu, autentická touha vyrovnat se s nespravedlností, kterou zachytily aktuální, převážně reportážní dokumenty. V nich jsou zaznamenány rané tužby dosud omezeného národa: občané žádali rovnost, nepriviligovaný přístup ke vzdělání a službám. Dalšími podstatnými požadavky byla politická pluralita a svobodné volby. Nejčastějším slovem-heslem byla svoboda, podstatná a vše podmiňující svoboda slova.

Podobně zkoumá přítomnost slova socialismus, které narozdíl od demokracie z paměti revoluce takřka vymizelo. Podle Rouska ale slovo socialismus ve filmech příliš přítomné není. Souvisí to podle něj se znejistěním jeho významu, neboť tím slovem se zaklínalo doslova všechno, i státní útvar měl v názvu sousloví socialistická republika. Socialismus byl jakousi samozřejmostí, určenou především omezeným soukromým vlastnictvím. Na rozdíl od demokracie lidé po socialismu netoužili, zároveň si pochopitelně nedokázali hned představit jiné uspořádání světa. Dobovou touhu po vylepšení socialismu (například spojením se slovem demokratický) tak můžeme vnímat jako synonymickou k touze po změně poměrů. Rousek správně poukazuje na to, že proměně významu slova socialismus ve zlomové době byla později věnována pramalá pozornost. Tedy tomu, kde vedou hranice mezi daností reálného socialismu a touhou po socialismu takzvaně demokratickém, rozdílnosti významu toho slova v čase přestavby a samozřejmě s mýtickým pozadím socialismu s lidskou tváří z konce let šedesátých. Zajímavé je, že zatímco v dochovaných písemných dokumentech se slovo socialismus vyskutekuje tolikrát, že se pro autora stalo tématickým okruhem, tak ve filmech mnohem častěji vidíme a slyšíme slova jako demokracie a svoboda. - Jednu podkapitolu věnuje autor Alexandru Dubčekovi, jeho roli v roce 1989 a reflexi této role po letech v dokumentu Tenkrát a dokudramatu Poslední hurá režiséra Roberta Sedláčka.

Třetím zkoumaným slovem-postojem-fenoménem je nenásilí, zprvu jednoznačné odmítnutí útoku pořádkových sil na studentský průvod, později celonárodní odmítnutí násilných kroků při přebírání moci, které vedlo i k toleranci komunistické strany. Symbolicky se pak nenásilí vepsalo do pojmenování revoluce jako sametové či něžné. Násilí ozbrojenců proti studentům v pražských ulicích v pátek 17. listopadu je i po třech desítkách let přízračné a takřka nepochopitelné, i po letech zůstává logistika a smysl zásahu poněkud nejasný a tedy přitahující různé interpretace, některé filmy, které se vracejí přímo k těmto událostem autor připomíná.

Závěr práce je bohužel velmi uspěchaný. Rousek nabízí zajímavou kategorizaci filmů o listopadové revoluci. První skupinu nazývá filmy demokratickými, jedná se o rané snímky natočené během událostí nebo bezprostředně po nich. Charakterizuje je autentičnost a apelativnost, důraz na hodnoty svobody a demokracie. Zároveň tyto dokumenty zachycují dění bezprostředně. Do kategorie filmů relativizujících pak zařazuje ty, které se snaží ukázat politickou transformaci z více stran. Jsou to filmy, které nastolovaly nové otázky a dávaly hlas i druhé straně, tedy v té době poraženým komunistům. Třetí množinu pak Rousek nazývá revizionistickou a patří do ní filmy, které se snaží nahlédnout revoluci subverzivně, ať už esejistickým způsobem nebo tím, že hrdinou filmu učiní někoho z druhé strany. Tento bezpochyby zajímavý pokus rozčlenit filmy o listopadové revoluci bohužel zůstává jen v náčrtu, který zároveň opomíjí čtvrtou kategorii filmů, tedy těch mýtotočných a vůči polistopadové moci devotních. Nicméně to ukazuje cestu, kterou se dějepis českého dokumentu bude muset vydat. Fenomén revoluce se totiž v polistopadovém dokumentu objevuje neustále, podobně jako rok 1968. Autor ho zacílil, ale nedokázal jej popsat hlouběji a analytičtěji. V podstatě je příliš závislý na své někdejší práci historické, v níž analyzoval dopisy, které přicházely do centra Občanského fóra. Teze vzešlé z tohoto dílčího poznání pak přiložil na několik vybraných filmů. Bezesporu je to zajímavé a v leccems objevené, předloženému celku ale chybí širší koncepce, řád, limitující je i velmi malé množství interpretovaných filmů. Na druhou stranu oceňuji, že východiskem práce jsou tzv. hodnoty revoluce a bylo by velmi přínosné sledovat jejich proměnu v letech a desetiletích následujících jak ji zachytila česká kinematografie.

Diplomovou práci Jana Rouska doporučuji k obhajobě.